

ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЙНИХ УГОД

Маковій В. П.

Стаття містить дослідження сутності медіаційних угод у контексті їх цивільно-правової природи, що окреслюється такими правовими категоріями, як правочин та договір. Наголошено на значенні медіаційних угод для формалізації відносин у рамках процедури медіації, а також створення юридичних гарантій для реалізації такої альтернативної форми вирішення спорів з огляду на галузеву приналежність останніх. Виокремлено різновиди медіаційних угод з урахуванням їх значення та ролі у змісті медіаційної процедури, а також здійснено деталізацію їх юридичної характеристики за зразком цивільно-правових договорів.

Досліджено природу медіаційних угод організаційного характеру та безпосередньо медіаційного договору. Щодо першої групи з'ясовано природу попереднього договору у змісті угоди про вибір медіації, а також відмежовано домовленість про надання медіаційної послуги. Витлумачено правову природу резолютивного договору - медіаційної угоди, яка покликана унормувати на локальному рівні варіант вирішення спору за компромісних умов для його сторін. Щодо кожної із зазначених медіаційних угод викладені судження щодо правової природи, характерних рис, суб'єктного складу, істотних умов, предмета, форми, відповідальності, тощо.

Викладені міркування щодо співвідношення положень загального та спеціального законодавства, яке врегульовує медіаційні процедури, в частині укладення, зміни та припинення медіаційних угод.

За наслідками дослідження означені такі втілення медіаційної угоди: 1) підстава виникнення, зміни та припинення суспільних відносин (у статичній проекції); 2) певна дія, якій притаманні відповідні риси; 3) динамічні стосунки протягом існування договірних відносин; 4) документ як форма прояву суспільно значимої поведінки; 5) засіб до реалізації правосуб'єктності учасників медіаційної процедури; 6) спосіб досягнення юридично значимого результату наведеного різновиду альтернативної форми вирішення спорів.

Ключові слова: медіація, угода, процедура, правочин, договір, альтернативна форма, вирішення спорів.

Makovii V. P. Legal nature of mediation agreements

The article contains a study of the peculiarities of mediation agreements in the context of their civil nature, which establishes such legal categories as transactions and contracts. Prepared on the value

of mediation agreements for the formalization of relations in the framework of mediation procedures, as well as the creation of legal guarantees for the implementation of such an alternative form of dispute resolution, given the sectoral affiliation of the latter.

At the same time, attention is paid to the separation of mediation from other socially significant phenomena such as: moderation, negotiations, representation. The essence of adjudication and facilitation mediation is distinguished. The latter draws attention to the exercise of the right of mediation parties to choose the form and content of mediation agreements.

The following forms of implementation of a mediation agreement are given: 1) the basis for the emergence, change and termination of public relations (in static projection); 2) a certain action, which has the appropriate features; 3) dynamic relations during the existence of contractual relations; 4) the document as a form of manifestation of socially significant behavior; 5) a means to realize the legal personality of the participants in the mediation procedure; 6) the method of achieving a legally significant result of the above kind of alternative form of dispute resolution.

The types of mediation agreements are singled out, taking into account their significance and role in the content of the mediation procedure. In particular, a study of the legal characteristics of the sample of civil law agreements of the following mediation agreements was carried out: 1) agreement on the choice of mediation; 2) agreement on the use of mediation; 3) mediation agreement or agreement on the results of mediation.

It is concluded that the considered types of mediation agreements are designed to ensure the implementation of the will of the parties to a civilized resolution of the conflict situation in the projection of the implementation of the content of the civil principle of freedom of contract.

Key words: mediation, agreement, procedure, transaction, contract, alternative form, dispute resolution.

Постановка проблеми та її актуальність.

В умовах загострення протиріч суспільного та особистого характеру між потребами конкретних осіб й можливостями, які вони мають в умовах соціально-економічних реалій, виникає низка

обставин, що стають передумовами до розвитку конфліктів різного генезу на рівні відповідних суспільних процесів й безпосередньо у площині діяльності кожного індивіда. Результатом нагромадження цих конфліктів є виникнення ситуації певного дисбалансу тих чи інших приватних та публічних інтересів як наслідок спорів різного генезу у сфері цивільних, господарських, трудових, адміністративних та інших відносин. Вагомою соціально-правовою конструкцією вирішення наведених кризових ситуацій є інститут медіації.

Медіація являє собою конструкцію посередництва, яка суміжна з такими явищами, як модерація, переговори, представництво. Її метою є врегулювання спору на паритетних для осіб засадах, тобто винайдення такого найменшого спільного кратного для сукупності інтересів сторін, яке б прибрало у вагомій частині першопричини конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на новизну інституту медіації у вітчизняному праві, у правовій науці з огляду на міжнародний досвід напрацьовано досить багато досліджень у цій сфері як щодо медіації загалом, так стосовно окремих її елементів. Серед робіт загального характеру необхідно виділити праці: Т.І. Шинкар (із приводу застосування медіації в адміністративному судочинстві), Н.А. Мазаракі (щодо теоретико-правових засад запровадження медіації), І.Г. Ясиновського (в частині імплементації цієї форми вирішення спорів в українське законодавство). У площині сутності медіаційної угоди необхідно зазначити роботи таких дослідників: Г.С. Гончарової (щодо співвідношення мирової угоди та медіації), Н.А. Мазаракі (стосовно виокремлення видів договорів у рамках процедури медіації), Л.І. Бурової (з правової природи медіаційної угоди).

Незважаючи на досить поширений аналіз цього соціально-правового явища, питання сутності та місця медіаційних угод серед юридичних фактів, що започатковують, змінюють та припиняють цивільні правовідносини, залишається на порядку денному, що актуалізує подальше його пізнання з урахуванням наявних міжнародних та вітчизняних тенденцій соціального та правового характеру.

Мета статті полягає у визначенні правової природи медіаційної угоди з огляду на наявний міжнародний досвід та цивілістичну сутність такої правової категорії, а також сформовані підходи до її диференціації з позиції використання в медіаційній процедурі та застосування загальноприйнятих характеристик цивільно-правових договорів.

Виклад основного матеріалу. Медіація за своєю природою має низку ознак, що виокремлюють її з-поміж наведених явищ: поряд із медіатором сторони процедури є рівними в колі варіацій можливої поведінки, їм притаманна диспозитивна модель поведінки без будь-якого допущення певних дефектів у волевиявленні, кожен з учасників медіаційної процедури, включаючи посередника, вирізняється своєю майновою незалежністю. Порівняння зазначеного з положеннями ст. 1 Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України) свідчить ні про що інше, як цивільно-правову природу таких відносин. Крім того, загальноприйнятим є те, що основні принципи медіаційної процедури включають: добровільність, конфіденційність, рівність усіх суб'єктів, нейтральність, незалежність, добросовісність, співпрацю сторін. Наведене повною мірою відтворене й у ст. 3 ЦК України з приводу принципів, на яких ґрунтуються цивільно-правові норми, що підсилює викладене міркування та має відгук у наукових напрацюваннях [1].

Оскільки медіаційна процедура є альтернативним способом вирішення спору відповідної соціально-правової природи, де сторони за сприяння медіатора в активнішій (присудова медіація - медіація за участю судді в українському варіантові) чи пасивнішій (сприяюча медіація) формі досягають певних домовленостей, постає завдання узгодити останні з природою цивільно-правового договору. З цієї метою, вочевидь, слушним буде аналіз наявного нормативно-правового підґрунтя таких відносин у межах міжнародного уніфікованого та національного законодавства.

Кроки впровадження медіативних технологій чітко простежуються у Цивільно-процесуальному кодексі Франції, Законі Німеччини «Про підтримку медіації та інших форм позасудового врегулювання конфліктів», Законі Румунії «Про медіацію в цивільних спорах», законах про медіацію Білорусії, Болгарії, Казахстану та інших країн. Директива Європейського парламенту і Ради Європи 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» (2002), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про сімейну медіацію» (1998) являють собою уніфіковані міжнародні нормативно-правові акти, спрямовані на врегулювання медіативних процедур, що відносять імплементацію, в тому числі, й у законодавстві України. Зокрема, серед перших кроків у цій сфері є прийняття Наказу Міністерства соціальної

політики України від 17.08.2016 року № 892 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва», спільного наказу Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину»», а також сукупності норм процесуального законодавства, що за галузевим принципом вводять до вітчизняного правового поля елементи активної (присудової) медіації за участю судді, наприклад глава 4 Розділу III Цивільного процесуального кодексу України (надалі - ЦПК України). В Україні напрацьовано кілька законопроектів щодо медіації, останній з яких знаходиться на розгляді Верховної Ради України [2].

Дослідження змісту наведених джерел правового регулювання медіації свідчить про оперування ними категоріями, юридична природа яких прямо або опосередковано окреслена в цивільно-правових нормах, насамперед це, окрім вказаних вище, терміни «згода», «домовленість», «угода», «договір» тощо. Ці поняття юридично, лінгвістично пов'язані з такими цивільно-правовим явищами, як правочин та договір, де сукупність останніх є підмножиною сукупності перших. Відповідні міркування з цього приводу відображені в судженнях наукової спільноти [3, с. 57]. Безумовно, оскільки в рамках медіації завжди присутні дві і більше сторін, то мова може йти лише про договірні конструкції або правочини з множинністю. Більше того, природа цивільно-правового договору багатогранна, що дає змогу бачити в ньому одне з таких втілень: 1) підстава виникнення, зміни та припинення суспільних відносин (у статичній проєкції); 2) певна дія, якій притаманні відповідні риси; 3) динамічні стосунки протягом існування договірних відносин; 4) документ як форма прояву суспільно-значимої поведінки.

Дослідження поведінки сторін медіації та медіатора призводить до висновку про наявність основних трьох форм медіаційних договорів, які мають місце протягом всіх стадій медіаційної процедури. При цьому чільною функцією застосування договорів у всіх випадках буде реалізація принципу добровільності поведінки сторін. Дійсно, будь-який цивільно-правовий договір - це завжди добровільна згода його сторін, яка спрямована на відповідні правові наслідки. Тому з метою демонстрації єдності волі та волевиявлення учасника медіаційної процедури щодо вчиненої поведінки

і застосовується той чи інший договір або угода. Це матиме найбільше значення в момент прийняття рішення про вибір медіації як альтернативного способу вирішення спору, визначення щодо організаційних моментів проведення медіації, а також щодо узгодження компромісного варіанту поєднання інтересів сторін у резолютуючій медіаційній угоді (договорі). Тому слушно градуювати медіаційні угоди, які принагідні до використання в рамках такої форми врегулювання конфліктних ситуацій, саме за їх значенням у цій процедурі, що, по суті, й має відображати їх специфіку у цій площині. Доречно зазначити, що такі договори у правничій науці прийнято також поділяти на дві групи з огляду на їх безпосереднє значення для вирішення спору, що є предметом самої медіації: 1) договори організаційного характеру (перші два у нашому випадку); 2) безпосередній медіаційний договір [4, с. 8].

Виникає потреба тезисно висвітлити інші риси таких домовленостей. Угода про вибір медіації як альтернативного способу вирішення конфлікту по своїй суті у змісті ст. 635 ЦК України є попереднім договором, сторони якого зобов'язуються укласти надалі основний договір на умовах встановлених цією домовленістю. Чи потрібно укласти такий договір? Припустимо, що він не був укладений, тоді в разі несумлінності однієї із сторін й сумнівів у дотриманні принципу добровільності можемо мати дефект у медіаційній процедурі, як наслідок спростування її результату. Інше питання щодо форми. Вочевидь, дотримуючись ч. 1 тієї ж ст. 635 ЦК України необхідно погодитись, що мінімальна форма має бути все ж таки письмовою. Цей різновид медіаційної угоди за своєю природою є організаційним договором, який, як правило, є консенсуальним, двостороннім (багатостороннім), безоплатним, звичайним та додатковим (акцесорним). Акцесорність його полягає у другорядному значенні для медіації, бо сторони можуть відійти від можливості його укладення на власний ризик. Істотними умовами такого договору є безпосередньо певні або всі умови основного. У такому разі необхідно вказати, що основним для нього буде договір застосування медіаційної процедури, а не медіаційної домовленості щодо предмета спору. Оскільки медіаційна процедура є, по суті, різновидом послуги, яка по-різному тлумачиться в законодавчих актах тих чи інших країн, то і природа цього договору буде різнитись.

Наступним різновидом медіаційного договору (угоди) є безпосередньо домовленість із приводу

надання медіаційної послуги. У зв'язку з тим, що незалежно від природи послуги, всі такі договори будуть належати за їх цивільно-правовою сутністю до групи договорів з надання послуг, відповідні характерні риси за родовою ознакою у них будуть схожими. Вони можуть бути охарактеризованими як багатосторонні, консенсуальні, оплатні чи безоплатні. У Державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіації) пропонується укласти такий договір із кожною зі сторін медіації, що суперечить сутності цих відносин, законодавчій практиці інших країн, а також ставить під сумнів реалізацію принципів неупередженості, рівності тощо. Тому договір має бути один, але має опосередковувати волевиявлення всіх сторін медіації та безпосередньо медіатора.

У питомій вазі предметом такого договору є посередницька послуга, що має відповідний юридичний відбиток. З приводу форми цієї медіаційної угоди треба висловитись таким чином. У переважній частині норм наявного законодавства письмова форма є імперативною, що віднайшло втілення як у розрізі спеціального законодавства України (абзац 4 Розділу I Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)), так і цивільно-правових нормах (ст. 208 ЦК України), а також законодавстві інших країн (ч. 7 ст. 21 Закону Республіки Молдова «Про медіацію»). Разом із тим ст. 15 зазначеного проєкту Закону про медіацію дає змогу учасникам медіації вибрати усну форму цієї домовленості з вказівкою на момент виникнення договірних відносин, що розмиває певні межі волевиявлення сторін. До істотних умов цієї угоди необхідно зарахувати, окрім предмета, також і характеристику вибраного медіатора, строки проведення медіації, розмір плати, місце, умови та порядок проведення медіації, а також інші обставини, які, на думку сторін, мають бути відображені в такого роду домовленостях (юридична відповідальність медіатора, сторін, мова проведення перемовин тощо).

І, зрештою, третій різновид медіаційної угоди є резолютуючим цивільно-правовим договором, що має на меті узгодження варіанту вирішення спору сторін по суті. У площині процесуального законодавства така домовленість отримує втілення в мировій угоді (п. 4 ч. 1 ст. 204 ЦПК України). Цей договір є консенсуальним, дво- або багатостороннім, безоплатним або оплатним з огляду на природу спору, спрямованим на вчинення відповідних дій кожною зі сторін спору. Він має бути укладеним у письмовій формі, за деяких

обставин пропонується нотаріальне посвідчення. У літературі пропонується усна форма як альтернатива письмовій формі, що не узгоджується з викладеним із приводу сутності такої угоди, наявною міжнародною практикою (ст. 27 Закону Республіки Казахстан «Про медіацію») і її значенням для ефективності реалізації всієї медіаційної процедури [5, с. 173]. Дійсно, кваліфікована письмова форма такого договору має бути заохоченою з огляду на можливість залучення нотаріуса як фахівця з права, що надасть висновок щодо відповідності наведеного юридичного акту загальним та спеціальним умовам дійсності правочинів. Крім того, чинне законодавство за деяких обставин вимагає обов'язковості такої форми щодо певних видів майна, як-то нерухомість. Окрім того, у певних випадках наявність такої форми створює додаткові засоби для захисту прав, визначених цим договором, зокрема через спрощення виконавчої процедури. Необхідно вказати на неоднозначний підхід до форми угоди за результатами медіації згідно зі ст. 19 проєкту Закону про медіацію, оскільки системно-структурне тлумачення його норм свідчить про можливість усної форми.

Істотними умовами останньої групи договорів мають бути положення про предмет спору, умови його вирішення, способи та строки виконання, наслідки невиконання чи неналежного виконання, що відображене в законодавстві інших країн (ст. 15 Закону Республіки Білорусь «Про медіацію») та наведеному вітчизняному проєкті (ст. 19).

Отже, медіаційна угода як різновид правочину або цивільно-правового договору має низку рис, притаманних останнім юридичним категоріям. Така угода має таке втілення: 1) підстава виникнення, зміни та припинення суспільних відносин (у статичній проєкції); 2) певна дія, якій притаманні відповідні риси; 3) динамічні стосунки протягом існування договірних відносин; 4) документ як форма прояву суспільно-значимої поведінки; 5) засіб до реалізації правосуб'єктності учасників медіаційної процедури; 6) спосіб досягнення юридично значимого результату наведеного різновиду альтернативної форми вирішення спорів. Серед медіаційних угод за значенням, роллю в медіаційній процедурі прийнято виділяти: угоду про вибір медіації, угоду про застосування медіації і, зрештою, медіаційну угоду або угоду за результатами медіації. Кожна з угод має свої варіативні можливості з огляду на форму, зміст та інші характерні риси. Разом із

тим розглянуті види медіаційних угод покликані забезпечити втілення волі сторін до цивілізованого вирішення виниклої конфліктної ситуації у проєкції реалізації змісту цивільно-правового принципу свободи договору.

Вочевидь, цивільно-правова сутність медіаційних угод має різноаспектне втілення, особливо з огляду на галузеву приналежність відповідної категорії спорів. Низка питань, серед яких медіаційні застереження, процедура укладення, специфіка внесення змін до медіаційних угод залишилися поза межами розгляду, що актуалізує подальші розвідки в цій сфері.

Література

1. Новосад А.С., Сойка Ю.Ю., Семенкова Н.І. Проблематика медіації як альтернативної форми врегулювання спору за участі судді чи адвоката. *Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 2. С. 56-60.

2. Проєкт Закону про медіацію: від 19.05.2020 р. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 17.02.2021).

3. Бурова Л.І. Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 56-59.

4. Огречук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2016. 20 с.

5. Мазаракі Н.А. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 171-175.

Маковій В. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ